

ВІДГУК

офіційного опонента на монографію (дисертацію) Ірини Володимирівни Роздольської «Літературний феномен українських січових стрільців: функціонування та структура покоління», подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Упродовж останніх років сучасне українське літературознавство помітно активізувалося у вивченні донедавна мало знаних сторінок національного письменства, зокрема тих, що безпосередньо пов'язувалися з визвольними змаганнями нашого народу. Однією із них є літературно-художня творчість українських січових стрільців – військового легіону, який виборював нашу незалежність ще на початку ХХ століття. Цей подиву гідний феномен в духовно-культурному бутті нації дослідники Тарас Салига, Микола Ільницький, Юрій Ковалів, Оксана Кузьменко, Лілія Сніцарчук означували як лінію у розвитку літератури, фольклору та журналістики, як цілісне й неперехватне естетичне явище того періоду в нашій історії. Відштовхуючись од напрацювань попередників, Ірина Роздольська у своїй монографії (дисертації) вивчає літературний феномен українських січових стрільців – з його системністю, з його взаємодією із соціально-історичним часом, з його кореляцією із літературно-мистецьким рухом тих років тощо.

Такий підхід в осмисленні багатющого історико-літературного та культурно-історичного матеріалу дав можливість дослідниці не просто актуалізувати важливу наукову проблему, а комплексно й зусібічно з'ясувати унікальність літературно-художньої з'яви українського січового стрілецтва, органічно вписуючи його у розвиток не тільки національного письменства міжвоєнного періоду, а й до всеукраїнського літературно-культурного процесу загалом. Власне, у цьому закладена й новизна її монографічного дослідження, де вперше в українському літературознавстві здійснена (переконливо і продуктивно) спроба розкрити літературний феномен українських січових стрільців «як ідеологічно-мистецької сукупності, в основу якої покладені генераційні чинники», вперше здійснено системний аналіз літературної критики того часу, введено в науковий обіг невідомі літературні явища, котрі «супроводжували історичний рух військового стрілецького покоління (персоналії, тексти, видання, спільноти)», яким дослідниця дає об'єктивну і справедливу оцінку. Як зауважує у вступі до монографії (дисертації) Ірина Роздольська, «сама ідея літературознавчого бачення стрілецького письменства як генераційного феномена є новаторською». Додамо: і надзвичайно значущою, зважаючи на сьогоднішній збройний чин на сході України та спонукану ним мілітаризацію нашого суспільного буття.

При цьому треба відзначити вміння докторантки на такому багатоплановому (за тематикою, ідеями, образами, мотивами) і художньо

розмаїтому матеріалі чітко визначити концепцію свого дослідження, докладно окреслити його предмет та об'єкт, мету і завдання. Ще більш похвально у зв'язку з тим, що вона доволі вправно і послідовно реконструює, а відтак і переосмислює стрілецьку життєтворчість окремого покоління у його тісних і тривалих взаєминах з національно-визвольним чином українських січових стрільців (як мовиться, між політикою та естетикою), а також продуктивно використовує міждисциплінарні взаємовпливи та взаємозумовленості: між літературною творчістю та історією, між письменством і журналістикою, між твором художнім і твором публіцистичним тощо. Така поліаспектність і синтезованість в аналізі, повторюємо, неймовірно багатого матеріалу робить наукову працю Ірини Роздольської досить-таки цікавою і літературознавчо цінною та переконливою. При цьому дуже важливо, що вона успішно використала для осмислення такої життєтворчості українського січового стрілецтва адекватний методологічний інструментарій. Передовсім – принцип історизму, завдяки якому дослідниця ввела і саме поняття, і явище літературного феномену українських січових стрільців «в інтерпретаційне наукове поле (...) у зв'язках з часом їхнього буття (...), «включеності» у стрілецькі структури» історико-воєнного періоду. Водночас вона щедро використала й біографічний метод, що зв'язаний з вивченням життєтворчості того або іншого автора, дотичного до аналізованого історико-літературного періоду в Галичині. Здається, ці методологічні підходи найбільш вживані авторкою монографічної студії. Лише як доречні «вкраплення» сприймаються застосовані нею інші методологічні принципи – порівняльно-історичний, генетичний, інтертекстуальний, філологічний, семіотичний та ін.

Загалом така різноманітність у використанні методологічного інструментарію Іриною Роздольською у рецензованій праці – її характерна риса як наукового мислення докторантки, так і монографії. Наголошуємо це для того, аби засвідчити, як тонко відчуває дослідниця не тільки ідейно-естетичні особливості функціонування та структури літературного феномену українських січових стрільців, але як вправне, сказати б, майстерне володіння необхідним методологічним багатством, новими засобами аналітики. Більше того, маючи, вочевидь, вроджене естетичне чуття і відчуття, вона безпомилково дає оцінку тим чи тим художнім явищам, конкретно визначає динаміку розвитку (в доволі непростих воєнних умовах) такого письменства в Західній Україні, виражено висловлює цілий ряд своїх наукових суджень, аргументує і доводить свої позиції у з'ясуванні літературного феномену українських січових стрільців.

Надто помітно це в тому, як вона послідовно й мотивовано здійснює загальне структурування цієї монографії (дисертації), викладаючи такий дбайливо зібраний і систематизований матеріал у п'ять розділів. При цьому «розпарцельовує» його у такий спосіб, щоб органічно поєднати теоретико-методологічний складник із історико-літературним складником і вибудувати цілісне й завершене наукове дослідження. Тож якщо йти за логікою Ірини Роздольської, то цілком поділяємо її прагнення спочатку з'ясувати у першому

розділі («Літературний феномен Українських Січових Стрільців: формування генераційного підходу») саме поняття літературної спільноти, потім – культурно-історичні умови формування, власне, українських січовиків як військового покоління, а відтак спроектувати візію стрілецької структури в рецепції літературної критики не лише поколінневого представництва, а й літературознавчих та фольклористичних праць загалом. Врешті, цінність цього розділу й полягає в тому, що дисертантка зуміла переконливо довести й усіляко обґрунтувати один із домінуючих своїх положень: по-перше, літературний феномен зумовлений функціонуванням січової стрілецької спільноти одного покоління; по-друге, їх літературна діяльність була невід’ємною часткою національно-визвольної боротьби галичан за українську усамостійненість; по-третє, генерація українського січового стрілецтва в своїй літературній творчості була не просто своєрідним виявом патріотичного обов’язку та військової ідентичності, а певним сутнісним означенням постколоніального (починаючи від 20-х і закінчуючи 90-ми роками минулого століття) процесу у зв’язку із «антиколоніальною природою явища», що стосувалося парамілітарних організацій та українського радикального політичного руху, наявних і в нинішніх реаліях.

Після такого ґрунтовного й зусібчного з’ясування поняття літературної спільноти (в даному разі українського січового стрілецтва) та його функціонування і структури Ірина Роздольська, зрозуміло, мотивовано переходить до аналізу багатющого корпусу літературно-художніх, громадсько-політичних та історико-суспільних видань, організацій, спілок, союзів, у середовищі яких реалізувалася життєтворчість українських січових стрільців. У другому розділі «Літературні об’єднання УСС часів Визвольної війни (1914-1920): «кола молодих» у творенні літературної автономії» дослідниця вивчає діяльність чисельних часописів та організацій (приміром, «Пресова Квартира», її «Правильник» та «Вістник», журнали «Шляхи», «Світ», газети «Будучина», «Стрілець»), в яких, власне, й формувалися творчі сили українського січового стрілецтва – як окремішні й самодостатні поети, прозаїки, драматурги, діячі культури і мистецтва. Дисертантка зібрала і «проштудіювала» унікальні матеріали, що торкаються життя і творчості цілого покоління «усусів». На перший погляд може здатися, що вона, аналізуючи цілий шерег тодішніх видань, веде мову лише про їх функціональність. Аж ні! Дослідниця доводить, що вони були для вояків-стрільців своєрідною точкою опори «літературної автономії». Адже на їх сторінках, окрім публіцистичних виступів та суто журналістських матеріалів, зчаста з випуску у випуск публікувалися поетичні, прозові та драматургічні твори, літературно-критичні статті тощо. Загалом цей розділ неймовірно багатий на відкриття, точніше – першовідкриття, на бачення діяльності літературних об’єднань українських січових стрільців у часи національно-визвольних змагань та їх подвижницького чину у період міжвоєннє. Тому-то й наступний, третій розділ своєї монографії (дисертації), Ірина Роздольська означає як другий етап життєтворчості українського

січового стрілецтва і влучно називає його «У координатах літературно-ідеологічних напрямів періоду міжвоєнтя (1921-1938)».

Як і в попередньому розділі, тут також увага дослідниці зосереджена на аналізі літературно-художньої творчості стрілецького легіону (крім того, до речі, й вояків УГА, армії УНР та симпатиків стрілецьких національно-духовних та культурно-мистецьких цінностей) головно в цілому ряді видань того часу – «Будяк», «Маска», «Зиз», «Жорна», «Літературно-науковий вістник», «Вістник». Водночас вона прискіпливо розглядає процес народження літературно-ідеологічних напрямів, а від того й поляризації творчості січовиків: від антибільшовицької до прорадянської, від «націоналістичної» до «естетської», від концерну «Червоної Калини» до літературної групи «Митуса» тощо. Від стратегій і програм зазначених видань дисертантка цілком мотивовано переходить до аналізу творчості цілого ряду письменників-січовиків – Р. Купчинського, Ю. Шкрумеляка, Б.Лепкого, В. Бобинського, О. Бабія, Л. Луціва, М. Голубця, Е. Козака, М. Островерхи, В. Атаманюка, М. Матіва-Мельника, В. Угриня-Безгрішного, М. Євшана, М. Ірчана, М. Кічури та багатьох інших, докладно розкриваючи їх літературно-мистецькі та ідеологічні платформи, зумовленість їх громадських позицій.

Важливо, що Ірина Роздольська при цьому безпомилково визначає художні особливості творчості кожного із учасників літературного процесу в Галичині того генераційного покоління, кожному віддає належне у творенні літературного феномену українського січового стрілецтва, врешті, тонко спостерігає, як народжувалася й виокремлювалася поетика такої творчості, її самоцінність і естетична самодостатність. Доречно зазначити, що вона не оминула навіть радянофільський літературно-ідеологічний напрям, в якому абсолютно справедливо відшукала творчість «стрілецьких сил» (приміром, В. Бобинського, В. Гадзінського, Р. Заклинського).

Доволі цінним постає під її науковим взором четвертий розділ монографії (дисертації) «Батьки» покоління у стрілецькому образі світу: візія і комунікація». Тут кут обсервації дисертантки головним чином зосереджується на постатях Тараса Шевченка та Івана Франка в художній та науковій рецепції українського січового стрілецтва. Як зауважує сама дисертантка, «тут окреслено художній, культурний вимір тієї генераційної ролі, що її зайняли постаті Т. Шевченка та І. Франка у свідомості січового стрілецтва із проблемно-тематичним, типологічним, генологічним аналізом масиву їхньої шевченкіани та франкіани». Дисертантка доводить, що в такій візії відбувався своєрідний генераційний діалог (він реалізувався письменниками-січовиками здебільшого інтертекстуально та інтермедіально) на рівні протообразу, образу, прототексту і контексту, функціонуючи, власне кажучи, як певне джерело ідей, образів, настроїв, інших художніх чинників. Як на мене, особливо вдало виписані у цьому розділі параграфи «Шевченкознавча практика Луки Луціва», «Тарас Шевченко як художній образ, прототекст і контекст», а також підрозділ «Іван Франко і стрілецька галицька молодіж у життєвих комунікаціях». Вони

сприймаються як цілком самодостатні й водночас такі, що в сукупності з іншими витворюють органічну цілість – і розділу, і монографії (дисертації).

І вже як вивершення своїх наукових спостережень над літературним феноменом українських січових стрільців сприймається останній, п'ятий, розділ монографії Ірини Роздольської «Стрілецьке покоління та «інші» сучасники: означення поколінневої ідентичності і меж». Він, порівняно з попередніми, невеликий за розміром, проте доволі місткий з точки зору біографічного та літературного сприйняття поколінневої ідентичності, до якої безумовно входили і січове стрілецтво, і різні групи його сучасників. Дослідниця доводить, що тодішні «молодомузівці» посутньо «редукували власну виразно естетську ідентичність, беручи безпосередньо участь у військових діях, стрілецьких організаціях і виданнях» (В. Пачовський, С. Чарнецький, М. Голубець, О. Луцький, Л. Лепкий та ін.), врешті, як у них, «молодомузівці», стрільці молодшого покоління творчо переймали досвід символізму, що, власне, й став одним із домінуючих стрілецьких стилів загалом, стилю із ідеологічним маркуванням. Як справедливо робить висновок дисертантка, своєю «присутністю, співдією, співтворчістю «молодомузівці» сприяли розширенню літературно-ідейних меж стрілецького покоління, укріпили його теми, лейтмотиви, спричинилися до їхньої широкої трансляції». Як аргументований, проступає інший не менш важливий висновок, що саме січові стрільці «передували утворенню ще однієї військової групи, пов'язаної із форматом армії УНР», котра, згідно із літературно-критичними роздумами Є. Маланюка та Б. І. Антонича, а також життєписами армійців, становила основу «Празької школи» («Вісниківської квадриги»). Відтак Ірина Роздольська цілком справедливо артикулює пропозицію, синтезовану на основі мемуарів та спогадів, про «два військові покоління в одній Визвольній війні українського народу 1914-1920 років», а звідси й два різні літературні крила життєтворчості військовиків, котрі, проте, «марковані генераційною ідентичністю» визвольних тем, образів, ідейним трактуванням, візій тощо.

Загалом у змістовому та структурному наповненні рецензованої монографії (дисертації) таких чи подібних суджень, висновків і спостережень можна надібати доволі багато. І всі вони обґрунтовані і доведені зусібічно аналізом. Більше того, авторка наукової праці вписує весь ландшафт літератури українського стрілецтва, його функціонування та структуру покоління як неперепутній художній феномен до координат загальноукраїнського культурно-духовного процесу означеного періоду.

У результаті такого підходу до вирішення важливої літературознавчої проблеми маємо історико-літературну студію, що вперше в такому масштабі із залученням літературно-пресових, архівних джерел, історичних матеріалів, мемуарів та спогадів, як пише сама докторантка, зінтерпретовано масив літературної творчості зі структуруванням в часовій послідовності і часовій діяхронії, в соціальній горизонталі його ланок літературного значення, а також доведено рушійне значення українського січового стрілецтва у становленні та

розвитку літературно-ідеологічних напрямів галицького міжвоєнтя. Загалом дослідження Ірини Роздольської – помітний внесок у сучасну літературознавчу науку. Водночас варто зауважити, що її наукова праця позначена не лише достовірним вирішенням задекларованої актуальної проблеми, майстерним володінням методологічного інструментарію, власними глибинними роздумами, власною аналітикою поліаспектного матеріалу (надто помітно це в синтезованих висновках), а й чітко окресленими перспективами у подальшому вивченні функціонування та структури життєтворчості українського січового стрілецтва.

Проте, попри зазначені високі якості літературознавчої студії Ірини Роздольської, є в її дослідженні окремі місця, які потребують з її боку додаткових роз'яснень чи поглиблених тлумачень.

1. Ведучи мову про структуру формування генераційного підходу у життєтворчості українського січового стрілецтва, дисертантка здебільшого користується хронологічним принципом і порівнює меншою мірою торкається власне ідейно-естетичних, художніх відмінностей такої творчості, приміром, 1914-1920 рр. від 1921-1939 рр.

2. Окрім культурно-історичних умов формування літературного покоління українського січового стрілецтва, дослідниця лише почасти веде мову про вплив релігійно-християнських традицій Галичини на його життєтворчість. При цьому ніде не згадується такого велета духу, як Андрея Шиптицького.

3. Стрілецьку критику дисертантка пов'язує головню з іменами Луки Луціва, Олеся Бабія та Юри Шкрумеляка, чомусь залишаючи осторонь не менш знаного тоді Миколу Євшана. Принаймні хотілося б більш докладного аналізу його статей, рецензій, відгуків про творчість українських січових стрільців.

4. Авторка монографії, зусібіч розкриваючи ідейно-естетичні засади літературної групи «Митуса» та її вплив на життєтворчість українського січового стрілецтва, зокрема на формування в її мистецькому середовищі символізму, свідомо чи ні оминає своєю увагою народжену тоді ж, як і «Митуса», літературну групу «Логос». Відтак закономірно зосереджується на аналізі її літературного часопису «Митуса», майже не згадуючи журналу «Поступ», що його тоді видавали письменники католицької орієнтації. Адже ці два угруповання були єдиними в своїй творчій орієнтації, йдучи від символізму «Молодої Музи» та «Української хати». Назагал, чи була якась спільність між «логосівцями» та представниками літературного стрілецтва?

5. Наскільки домінуючим є стильовий чинник у творі Ю. Шкрумеляка «Поїзд мерців» (символізм, експресіонізм), що позначається на його жанроутворенні?

6. Чим можна пояснити, що Степан Чарницький завше оминає «засвідчити хоч якусь свою причетність до стрілецької епопеї» (с. 353), хоча був творцем і «стрілецької пісенності, стрілецького театру, по-стрілецьки маркованих громадських структур, стрілецьких чи близьких до стрілецтва

видань» (с.352)? Невже тільки «свідомим наміром митця залишитися в пам'яті історії богемістом, молодомузівцем, театральним діячем та фейлетоністом Тиберієм Горобцем» (с.350-351)?

Власне, такі запитання є радше суб'єктивними розмислами про надзвичайно важливу літературознавчу проблему і водночас спонуками до обговорення її під час захисту. Врешті, вони аж ніяк не заперечують високого рівня виконаної наукової праці, що органічно вписується до координат сучасного українського літературознавства, а також має значний теоретико-методологічний та історико-літературний потенціал і практичну цінність. Тож на підставі пункту 16 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2018 р., № 576) ДАК України вважаємо, що монографія (дисертація) Ірини Роздольської «Літературний феномен українських січових стрільців: функціонування та структура покоління», подана на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література, цілком заслуговує того, аби її авторці присудити цей академічний науковий ступінь.

**Офіційний опонент –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника**

С. І. Хороб

